

Kazimierz RĘDZIŃSKI

Akademickie Koło Towarzystwa Szkoły Ludowej we Lwowie (1898–1914)

Słowa kluczowe: Lwów, Uniwersytet Lwowski, studenci, Towarzystwo Szkoły Ludowej, działalność kulturalno-edukacyjna.

1. Powstanie TSL

Maksymilian Gumpłowicz (1864–1897) na wiecu akademickim w 1889 r. w Uniwersytecie Lwowskim zgłosił wniosek o powołanie polskiego towarzystwa oświatowego na wzór niemieckiego Schulvereinu¹. W 1890 r. w gronie lwowskim studentów – Michała Dwernickiego (1868–1936), Michała Danielaka (1865–1918), Ernesta Adama (1868–1926) i Jana Fabiańskiego – powstała myśl upamiętnienia setnej rocznicy Konstytucji 3 maja przez organizację towarzystwa oświatowego².

W październiku 1890 r. w Krakowie zebrał się komitet obchodu rocznicy Konstytucji 3 maja pod przewodnictwem Mieczysława Pawlikowskiego, redaktora „Nowej Reformy”. M. Danielak w imieniu grupy lwowskiej zgłosił wniosek o powołanie towarzystwa oświatowego na wzór czeskiej Maticy Školskiej oraz niemieckiego Schulvereinu³. Zadaniem towarzystwa miała być obrona języka i narodowości polskiej tam, gdzie jest największa ku temu potrzeba, a głównie na kresach polskich. 29 kwietnia 1891 r. komitet przyjął projekt założenia wielkiego towarzystwa oświatowego oraz powołał komisję do opracowania statutu. Tworzyli ją: E. Adam, Lesław Boroński, M. Danielak, Adam Doboszyński,

¹ Z. Próchnicki, *Dwudziestopięćdziesiąt lat Towarzystwa Szkoły Ludowej (3 maja 1891 – 3 maja 1916)*, Lwów 1916, s. 3.

² A. Zwiercan-Witkowska, *Towarzystwo Szkoły Ludowej w latach 1891–1939*, „Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej” 2003, R. LIII, s. 136.

³ Tamże, s. 137.

M. Pawlikowski i Ludomir Benedyktowicz⁴. Na propozycję L. Benedyktowicza przyjęto nazwę Towarzystwo Szkoły Ludowej, które pod hasłem „przez oświatę do wolności” opiekowało się szkołą ludową polską⁵.

Opracowany statut zakładał działalność nie tylko w Galicji, lecz w całym państwie Habsburgów, a więc na Bukowinie, w Galicji i na Śląsku Austriackim. Statut zatwierdzono 21 stycznia 1892 r., a 13 marca tegoż roku odbyło się pierwsze walne zebranie. Wybrano zarząd w składzie: Adam Asnyk – prezes (był nim do 1897), August Sokolnicki – wiceprezes, Lesław Borowski – sekretarz, ks. Tadeusz Chromecki – skarbnik. Członkami zarządu zostali: E. Adam, Wojciech Biechoński, M. Danielak, Wincenty Jabłoński, Przemysław Kotarski, ks. Józef Kufel, Włodzimierz Lewicki, Józef Łokietek, M. Pawlikowski, Stanisław Paszkowski, Tadeusz Romanowicz, Jan Rotter, Antoni Ryszard, Jan Skirliński, August Sokołowski⁶. Siedzibą zarządu głównego TSL został Kraków. Jego kolejnymi prezesami byli: Ernest Bandrowski w latach 1898–1920, E. Adam w okresie 1920–1926 oraz Witold Ostrowski w latach 1926–1939.

Członkowie Towarzystwa wywodzili się z młodzieży akademickiej, inteligencji, rzemieślników, kupców, chłopów, ziemiaństwa i burżuazji. W zależności od wnoszonej składki przy wstąpieniu do stowarzyszenia oraz zasług członkowie dzieli się na: zwyczajnych, dożywotnich, założycieli i honorowych.

Programowo stowarzyszenie deklarowało apolityczność, w praktyce jednak ścierały się w nim różne orientacje – od ruchu ludowego poprzez narodową demokrację i ugrupowania socjalistyczne. Spośród ludowców w strukturach TSL działali m.in.: M. Danielak, Jan Dąbski, Jan Stapiński, Władysław Kiernik, Wincenty Witos, Jakub Bojko, Michał Jedynak, Władysław Wąsowicz, Ignacy Wróbel, Jan Wasung, Antoni Szmigiel⁷.

Z grona Narodowej Demokracji wywodzili się następujący działacze: Zygmunt Balicki, Stanisław Kozicki, Kasper Wojnar, Witold Broniewski, Władysław Turski, E. Adam, T.T. Jeż, T. Dwernicki, S. Głąbiński, Z. Próchnicki. W 1902 r. działacze Narodowej Demokracji stanowili 1/3 część zarządu głównego⁸.

Z roku na rok towarzystwo wykazywało silny wzrost. Rozbudowano sieć kół na wsi i w miastach. W pierwszym okresie służyło temu przestrzeganie apolityczności. W odezwie zarządu do narodu stwierdzono: „TSL jest instytucją apolityczną, której działacze nie służą tej czy innej partii politycznej, lecz wszelkiej idei oświaty ludu i starają się wspólnymi siłami osiągnąć jej urzeczywistnienie”⁹.

⁴ Tamże.

⁵ Tamże.

⁶ M. Stępowski, *Towarzystwo Szkoły Ludowej. Jak powstało, co zrobiło i do czego dąży (1891–1918)*, Kraków 1911, s. 18 i n.

⁷ M. Bednarzak-Libera, *Formy działalności Towarzystwa Szkoły Ludowej na wsi galicyjskiej*, [w:] *Kultura i oświata wsi*, red. A. Meissner, Rzeszów 1996, s. 231.

⁸ Tamże, s. 230.

⁹ M. Bednarzak-Libera, *Oświata pozaszkolna w działalności Towarzystwa Szkoły Ludowej (1891–1918)*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Rolniczo-Pedagogicznej w Siedlcach”, nr 45: „Nauki Humanistyczne. Historia” 1996, z. 2, s. 86.

Jak podaje W. Sikora, w stowarzyszeniu potrafiono skupić dużą liczbę ideowych pracowników oświatowych bez względu na przekonania polityczne oraz wytworzyć „typ Polaka TSL-owca, odznaczającego się dużym poczuciem solidarności organizacyjnej”¹⁰.

Taki obraz ideowy członka TSL sprzyjał szybkiemu rozwojowi organizacyjnemu. W 1892 r. było 3467 członków w 23 kołach, w następnym roku były 42 koła skupiające 5816 członków. W latach 1893–1896 liczba kół wynosiła 55, a członków 8749. W pięcioleciu 1897–1902 liczba kół wzrosła do 80, a liczba członków do 14 396 osób. Istniało 2520 czytelń i bibliotek, a księgozbiór wynosił 49 622 tomów. Prowadzono 117 kursów dla analfabetów, wygłoszono 7388 odczytów. W 1914 r. odnotowano 513 kół i 42 985 członków¹¹.

Statut zezwalał na tworzenie kół miejscowych, przyznano im prawo zbierania składek i funduszy oraz realizacji celów towarzystwa, czyli opieki nad szkołami ludowymi, zakładania bibliotek i czytelń, prowadzenia kursów dla analfabetów oraz odczytów. Organizowano także obchody rocznic narodowych i wieczory patriotyczne. Upamiętniały one święta narodowe, rocznice walk o niepodległość, bohaterów narodowych, corocznie obchodzono uroczyste rocznicę uchwalenia Konstytucji 3 maja, a także dzień założenia towarzystwa. Zbierano wówczas powszechną składkę na rzecz oświaty ludowej. Pieniądze przeznaczano na utrzymanie szkół założonych przez TSL. Towarzystwo poprzez podejmowanie wielu przedsięwzięć oświatowo-kulturalnych rozwijało nowe formy pracy oświaty pozaszkolnej, zwalczało analfabetyzm, organizowało bursy, ogniska, domy ludowe, chóry, biblioteki, czytelnie, wycieczki historyczne. Budzono ducha narodowego w szerokich masach poprzez organizowanie obchodów uroczystości narodowych.

2. Rozwój organizacyjny koła

Wśród lwowskich kół TSL wyróżniało się Koło Akademickie. 29 grudnia 1897 r. studenci zebrani w Czytelni Biblioteki Słuchaczy Prawa Uniwersytetu Lwowskiego powołali akademickie koło Towarzystwa Szkoły Ludowej. Jego celem była praca nad podniesieniem stanu kulturalnego i umysłowego ludności polskiej. Postanowiono działać w ramach istniejącego od 1891 r. TSL, największej organizacji kulturalno-oświatowej w Galicji.

Komitet założycielski stanowili studenci: Zygmunt Gargas, Jan Leszczyński, Marian Krauss, Jan Łukasiewicz, Mieczysław Postępski, Zdzisław Słuszkiewicz,

¹⁰ W. Sikora, *TSL w latach 1891–1928. Krótki rys działalności*, Kraków 1929, s. 11.

¹¹ Z. Próchnicki, dz. cyt., s. 4 i n.; T. Aleksander, *Oświata pozaszkolna w programach Walnych Zgromadzeń TSL*, [w:] *Galicja i jej dziedzictwo*, red. Cz. Majorek i A. Meissner, t. 8, Rzeszów 1996, s. 363; H. Radlińska, *Z dziejów pracy społeczno-oświatowej*, Wrocław – Warszawa – Kraków 1964, s. 350.

Kazimierz Sołtys i Jan Starnawski¹². Pierwsze zebranie koła odbyło się 23 stycznia 1898 r. pod przewodnictwem prof. Augusta Balasitsa – kuratora z ramienia Senatu Uniwersytetu Lwowskiego. Pierwszy tymczasowy zarząd koła z prezesem Z. Gargasem postanowił realizować dwa zadania: przygotowanie do pracy oświatowej 188 członków oraz szerzenie oświaty wśród ludności polskiej. Już w pierwszym roku działalności otwarto dwie czytelnie polskie w Rzęśnie Polskiej i Dawidowie.

Zgodnie ze statutem TSL corocznie wybierano nowy zarząd koła. W roku 1898/1899 stanowili go: Kajetan Golczewski – przewodniczący, Jan Karłowicz – zastępca przewodniczącego, Władysław Semkowicz – sekretarz, Antoni Wereszczyński – skarbnik, Juliusz Genn – zastępca sekretarza, Kazimierz Stroka – zastępca skarbnika. Członkami zarządu byli: Tadeusz Gubrynowicz, Tadeusz Mańkowski, Tadeusz Moszyński, Zygmunt Wurst, Stanisław Nahlik i Tadeusz Uhma¹³.

Koło stale rozwijało się, pozyskując coraz więcej członków i sympatyków. Rosła liczba czytelń i kursów, w latach 1899–1901 otwarto czytelnę dla młodzieży rzemieślniczej we Lwowie na ulicach Janowskiej i Żółkiewskiej oraz na Zamarstynowie. W 1898 r. koło liczyło 191 członków – osób fizycznych i jedną osobę prawną (Czytelnę Akademicką). Wśród członków było 20 kobiet i 171 mężczyzn. Wśród kobiet była pierwsza studentka Felicja Starkłówna, nauczycielka Józefa Kwiatkowska oraz hrabina Emilia Dembińska i Stefania Pietruska, a także nauczyciele Piotr Hrabek i Edward Urbanek. Przeważali studenci prawa – 68 członków, 23 było z wydziału filozoficznego, 8 z medycznego, 11 studioowało na Politechnice Lwowskiej. Działalność towarzystwa wspierali absolwenci uniwersytetu: radca pocztowy Józef Chołodecki, proboszcz ks. Stanisław Schenker, Seweryn i Oktawia Skrzyńscy, ks. kanonik Jan Stopczyński i adwokat Marcin Wroński¹⁴.

Do stowarzyszenia należało 29 profesorów uniwersytetu i politechniki. Byli to: Jan Antoniewicz, Oswald Balzer, Adolf Beck, ks. Józef Bilczewski, Ludwik Ćwikliński, Benedykt Dybowski, Oskar Fabian, Stanisław Głąbiński, Szczęsny Gryziecki, Aleksander Janowicz, Antoni Kalina, Włodzimierz Łukasiewicz, Antoni Mars, Władysław Niemiłowicz, Władysław Ochenkowski, Roman Pilat, Tadeusz Pilat i Władysław Pilat, Jan Prus, Józef Puzyna, Antoni Rehmman, Ludwik Rydygier, Aleksander Sikorski, Stanisław Starzyński, Władysław Szymonowicz, Kazimierz Twardowski, Wiktor Wehr, Grzegorz Ziembicki i Rudolf Zuber¹⁵.

Koło akademickie było trzecim z kolei powołanym w środowisku lwowskim. Wcześniejsze koła powstały w latach 1892 i 189. Było to Koło Pań, zorganizowane w dniu 3 kwietnia 1892 r. Jej przewodniczącą była Stanisława

¹² „Nasza Praca” 1938, nr 18, s. 13; *Jubileuszowe Sprawozdanie Akademickiego Koła TSL we Lwowie za rok 1938*, Lwów 1938, s. 23.

¹³ *II Sprawozdanie Akademickiego Koła Towarzystwa Szkoły Ludowej we Lwowie*, Lwów 1899, s. 3.

¹⁴ Tamże, s. 25 i n.

¹⁵ Tamże.

Szczepanowska, żona Stanisława, posła do Sejmu Krajowego, przemysłowca naftowego i publicyści. Siedzibą koła była kancelaria poselska męża przy ul. Jagiellońskiej 7. Koło liczyło 315 kobiet i 25 mężczyzn. Otworzyło ono czytelnie i biblioteki w Snopkowie koło Lwowa i we Lwowie przy ul. Batorego 32. Prowadzono ożywioną działalność kulturalno-oświatową, festyny dochodowe, obchody rocznic narodowych, odczyty, zbiórki ubrań dla ubogich uczniów, książek do czytelnia.

Drugie koło wyodrębniło się 20 maja 1893 r. z Koła Pań. Skupiało ono blisko 300 mężczyzn, patronował mu Tadeusz Romanowicz. Od 1898 r. (tj. po śmierci pierwszego prezesa A. Asnyka) przyjęto nazwę Koło im. A. Asnyka.

Czwarte koło powstało 27 marca 1898 r., nazywane początkowo było kołem mieszanym. Od 1901 r. funkcjonowało jako Koło im. T.T. Jeża.

W 1902 r. na Politechnice Lwowskiej powstało koło studenckie pod nazwą Techniczne Koło TSL. Przystąpiło doń 197 studentów. W 1908 r. koło liczyło 498 członków, prowadziło 4 kursy dla analfabetów, 29 czytelń, zorganizowało 340 odczytów. W 1904 r. jego przewodniczącym był Władysław Sikorski (1881–1943, generał WP, dwukrotny premier rządu RP), a zastępcami Leon Reutt i Franciszek Dubiel, skarbnikiem – Antoni Smoliński. W zarządzie koła działali: Józef Skowronek, Wawrzyniec Dajczak, Izidor Opolski, Michał Panek, Karol Szuszkiewicz, Kazimierz Żardecki i Waleria Zapala¹⁶.

W 1903 r. w akademickim kole TSL działającym na uniwersytecie doszło do rozłamu na tle politycznym. Mimo pierwotnych założeń o apolityczności Stronnictwo Narodowo-Demokratyczne zyskało znaczny wpływ w kole. 114 jego członków, nie akceptując wpływów endecji, opuściło je i założyło własne – Koło im. T. Kościuszki. Współpracowało ono z Towarzystwem Kółek Rolniczych w środowisku wiejskim. Organizatorami Koła im. T. Kościuszki byli: Jan Dąbski (1880–1931), Władysław Dunin-Wąsowicz, Aleksander Zagórski, Maciej Rataj, Józef Rolski, Józef Dobrowolski. W roku 1903 młodzież akademicka Lwowa dała wyraz swej identyfikacji z programem i ideologią Stronnictwa Ludowego¹⁷. Jeszcze w 1906 r. na walnym zgromadzeniu w Przemyślu Jan Dąbski w imieniu Koła im. Kościuszki przedstawił wniosek dotyczący „zaprzestania wciągania kół TSL w akcję polityczną i kierowania TSL w stronę agitacji politycznej na rzecz jednej partii”¹⁸.

Koło VII im. B. Goldmana powstało w 1905 r., założyli je zasymilowani Żydzi, dążący do zintegrowania mas żydowskich z Polakami. Jego zarząd stanowili: dr Natan Loewenstein – przewodniczący, Herman Feldstein – zastępca przewodniczącego, dr Izidor Schenker – sekretarz, dr Leon Bałaban – skarbnik,

¹⁶ „Miesięcznik Towarzystwa Szkoły Ludowej” 1904, nr 2, s. 43.

¹⁷ *Akademicka młodzież ludowa w II Rzeczypospolitej. Relacje, materiały, dokumenty*, red. S. Małowski, Warszawa 1974, s. 59 i n.

¹⁸ R. Terlecki, *Oświata dorosłych i popularyzacja nauki w Galicji w okresie autonomii*, Wrocław 1990, s. 154.

dr Feliks Jurowicz – zastępca sekretarza, Eleazar Byk – zastępca skarbnika oraz członkowie: dr Tobiasz Aschkenaze, dr Edwin Czeszer, Henryk Immeles, dr Alfred Kohl, Samuel Mandel, dr Bertold Merwin, August Paszkudzki, dr Jan Piepes-Poratyński, Bernard Pordes, dr W. Serbeński, Juliusz Tenner, dr Ignacy Weinfeld, Karol Jolles, Franciszek Netkes, Franciszek Tieberg, dr Adolf Beck, dr Adolf Lilien, dr Eugeniusz Reiter¹⁹.

Koło VIII im. J. Słowackiego powstało w 1906 r., pracę kulturalno-oświatową prowadziło wśród dzieci robotników i rzemieślników. Współdziałało też z Uniwersytetem Ludowym im. A. Mickiewicza.

Koło IX im. M. Borelowskiego zorganizowano w 1907 r. Uważano je za koło robotnicze. Głównym zadaniem było szerzenie oświaty wśród robotników i rzemieślników.

X Koło im. E. Plater powstało 28 lutego 1909 r. Jego celem była działalność wśród kobiet pracujących. Prowadzono kursy krawieckie, modniarskie, biuro pośrednictwa pracy, chóry, orkiestry, gry i zabawy sportowe i wycieczki krajoznawcze²⁰.

Należy odnotować istnienie we Lwowie w tym okresie jeszcze innych kół TSL, takich jak Koło im. Stanisława Wyspiańskiego (1910), Koło im. Kazimierza Wielkiego (1903), Koło im. A. Mickiewicza (1909), Koło im. H. Kołłątaja (1912) i Koło Małego Świątka (1912).

Rozwój koła studenckiego był zasługą kolejnych zarządów. W 1901 r. tworzyli go: Władysław Dunin-Wąsowicz – przewodniczący, Zdzisław Tranda – wiceprzewodniczący, Karol Argasiński – sekretarz, Edward Dubanowicz – zastępca sekretarza, Szczesny Teodorowicz – skarbnik, oraz członkowie: Wojciech Biega, Jan Kowalski, Aleksander Medyński, Tadeusz Moszyński, L. Skórski, Bronisław Wirstlein, Kazimierz Malchert i Marian Skrzetelski²¹.

Na 1902 r. zarząd koła wybrano w składzie: Zdzisław Tranda – przewodniczący, Karol Argasiński – wiceprzewodniczący, Włodzimierz Ossowski – sekretarz, Adam Stryja – zastępca sekretarza, Ludwik Skórski – skarbnik, Rudolf Post, Wojciech Biega, Wiktor Bielski, Justyna Jastrzębska, Leon Reutt, Maryla Starkel, W. Dunin-Wąsowicz²². Bibliotekarzem był Julian Smulikowski (1880–1934), późniejszy prezes ZNP i poseł na Sejm RP.

Na początku XX w. koło, będąc pod wpływem politycznym Stronnictwa Narodowo-Demokratycznego, przeżywało kryzys. Dochodziło w nim do sporów ideowych i konfliktów. Pod secesji w 1903 r. młodzieży ludowej zmienił się zasadniczo jego zarząd. Stanowili go: Marceli Prószyński – przewodniczący, Józef

¹⁹ *Sprawozdanie Koła TSL im. B. Goldmana we Lwowie za rok 1907*, Lwów 1908, s. 33.

²⁰ J. Potoczny, *Początki działalności kulturalno-oświatowej Towarzystwa Szkoły Ludowej we Lwowie (1892–1914)*, „Rocznik Naukowo-Dydaktyczny WSP w Krakowie”, z. 174: „Prace z Historii Oświaty i Wychowania” IV, 1994, s. 167 i n.

²¹ „Miesięcznik Towarzystwa Szkoły Ludowej” 1901, nr 1, s. 9.

²² „Miesięcznik Towarzystwa Szkoły Ludowej” 1902, nr 5, s. 101.

Diehl – zastępca przewodniczącego, Władysław Dobrowolski – sekretarz, Izidor Schenker – skarbnik, Helena Wajdówna – zastępca skarbnika²³.

W kadencji 1907/1908 r. koło odnotowało kolejny kryzys kadrowy. W listopadzie 1907 r. wybrano 16-osobowy zarząd w składzie: Karol Wierczak – przewodniczący, Tadeusz Michciński – zastępca przewodniczącego, Emil Niebrój – sekretarz, Franciszek Socha – skarbnik, Tadeusz Opiola – zastępca sekretarza, Stanisław Widacki – zastępca skarbnika, oraz członkowie: Tadeusz Andrzejewski, Tytus Budzianowski, Stanisław Duda, Wiesław Kapuściński, Paweł Konieczny, Mieczysław Nigbor, Ewelina Peplowska, Feliks Skórski, Helena Wajdówna, Bolesław Zajączkowski²⁴.

Względy polityczne i ideologiczne doprowadziły do rozbitcia jednolitego koła. Działanie zarządu wydawało się dla części studentów zbyt nieodpowiednie. Przewodniczący Karol Wierczak był działaczem narodowodemokratycznym współpracującym blisko z Ernestem Adamem i Zdzisławem Próchnickim (1875–1939), kierującymi pracą „ligową” w Zarządzie Okręgowym TSL we Lwowie.

W połowie kadencji 12 osób zrezygnowało z funkcji w zarządzie, byli to: T. Michciński, E. Niebrój, T. Opiola i S. Widacki. Z zarządu ustąpili: E. Peplowska, T. Andrzejewski, T. Budzianowski, S. Duda, W. Kapuściński, P. Konieczny, M. Nigbor, H. Wajdówna. Zarząd liczył 16 osób, a więc $\frac{3}{4}$ zrezygnowało z działalności. Prezesem nadal pozostawał Karol Wierczak (1887–1939).

Powołano nowy zarząd w składzie 20-osobowym, a więc poszerzonym. Zastępcą przewodniczącego został H. Wirstlein, sekretarzem F. Socha, skarbnikiem Stefania Ciesielska, zastępcą skarbnika Jerzy Kossowski. Do zarządu z klucza powołano sekretarzy komisji, czyli Maurycego Jaroszyńskiego (komisja czytelniano-odczytowa), Karola Popiela (komisja czytelniano-odczytowa), Mieczysława Krawczyka (biuro porad prawnych) i Walentego Łanucha (kierownik biblioteki). Wprowadzono również status zastępców członków zarządu; wybrano: Zofię Chrzęszczewską, Zofię Kopystyńską, Janinę Zakrzewską, Romana Massalskiego, Kazimierza Karskiego²⁵.

Rok 1908 był przełomowy również pod względem organizacji członków, w 1907 było ich 750, liczba czytelników w terenie doszła do 39. W roku następnym zweryfikowano członkostwo i skreślono 260 osób za brak opłaty składek przez okres 2 lat. Byli to jednak absolwenci uniwersytetu, którzy podjęli pracę w innych miejscowościach poza Lwowem. Ograniczono również możliwości prowadzenia czytelników, było ich 23²⁶.

W 1908 r. koło liczyło 661 członków zwyczajnych oraz 7 dożywotnich. Członkami dożywotnimi byli: H. Wirstlein, K. Weydlich, H. Śliwiński, Ignacy

²³ *Sprawozdanie Koła Akademickiego Towarzystwa Szkoły Ludowej*, Lwów 1908, s. 16–17.

²⁴ Tamże.

²⁵ Tamże, s. 26.

²⁶ Tamże, s. 8 i n.

Łyskowski, J. Diehl oraz Czytelnia Akademicka i Biblioteka Słuchaczy Prawa. Zgodnie ze statutem wpłacili oni jednorazową składkę w wysokości 40 koron.

Wśród członków zwyczajnych wspierających roczną składką w wysokości 2 koron byli: ks. arcybiskup J. Bilczewski, S. Biega – redaktor „Słowa Polskiego”, książe Gedeon Giedroyć, Kornel Makuszyński – literat, Zygmunt Wasilewski – redaktor naczelny „Słowa Polskiego”, Rudolf Weber, Julian Bielański, hrabia Jerzy Borkowski, oraz Rudolf Weber, Julian Bielański i Jan Brenenstahl – urzędnicy Wydziału Krajowego, a nadto dr T. Moszyński – dyrektor banku. Koło było wspierane przez 51 profesorów uniwersytetu i politechniki.

Wśród członków zwyczajnych stowarzyszenia było 559 mężczyzn i 102 kobiety. Wśród kobiet 55 było studentkami filozofii, a 2 medycyny – Zofia Linkówna i Maria Malinowska, oraz Izabela Weydlich – słuchaczka agronomii w Akademii Rolniczej w Dublanach. Nauczycielkami lwowskich szkół były: Maria Frenkel, Maria Łukasiewicz i H. Wajdówna²⁷.

W 1912 r. koło skupiało 13 członków dożywotnich, którzy zapłacili jednorazową składkę w wysokości 40 koron. Byli to: J. Diehl – redaktor „Dziennika Cieszyńskiego”, dr Henryk Dortort – lekarz w Wybranówce, Juliusz Kurowski, dr Ignacy Łyskowski, Marcei Prószyński – prof. Uniwersytetu Lwowskiego, H. Śliwiński – prof. gimnazjalny, K. Weydlich – radny miasta Lwowa, H. Wirstlein, Maria Wirstlein, inż. L. Cšenak, Kazimierz Uhma – notariusz, oraz Biblioteka Słuchaczy Prawa i Czytelnia Akademicka²⁸. Członków zwyczajnych, płacących po 2 korony składki rocznej, było 611, w tym 89 kobiet, w większości studentek. Towarzystwo wspierali m.in. książe G. Giedroyć, ks. arcybp. J. Bilczewski oraz 52 profesorów uniwersytetu i politechniki.

Przewodniczącym zarządu do 12 października 1912 r. był Tadeusz Uhma, a następnie Stanisław Piątek (na okres 1912/1913), zastępcą przewodniczącego Henryk Depa i Stanisław Piątek, sekretarzem był Zygmunt Dąbrowski, zastępcami: Adam Mayer, Bronisława Borusiewicz, Maria Zdobnicka, Wojciech Grygiel i Stanisław Pudełek. Skarbnikiem była Maria Błyskalówna, a jej zastępcą Stanisław Nahlik. Członkami zaś zarządu byli: Michał Barowicz, Stefania Ciesielska, Tadeusz Dancewicz, Józef Drozd, Mieczysław Konarski, Wanda Weydlich, Władysław Węgrzynowski, Zygmunt Bieńkowski, Tadeusz Morawiecki, Józef Macner, Władysław Hoszowski, Karol Odzierzyński, Kazimierz Sołtysik, Józef Urban, Józef Karliczak, Franciszek Zukowski i Henryk Depa²⁹.

Podstawową zasadą pracy w TSL była działalność społeczna. Konieczne środki finansowe na wydatki pozyskiwano poprzez składki członkowskie, darowizny, kwesty na imprezach, bilety wstępu. W roku sprawozdawczym 1898–1899 dysponowano kwotą 1080 złotych reńskich i 81,50 centów. Środki pochodziły m.in. ze składek członkowskich – 152,60 złr, składek dobrowolnych –

²⁷ *Sprawozdanie Akademickiego Koła Towarzystwa Szkoły Ludowej za rok 1912*, Lwów 1913, s. 19.

²⁸ Tamże.

²⁹ Tamże, s. 7.

29,06 złr, subwencji Rady Miasta Lwowa – 50 złr, datków na komersie medyków – 40,30 złr, dar Marcina Wrońskiego – 10 złr, dochód z wieczorku tanecznego – 392, 98 $\frac{1}{2}$ złr., dochód z festynu w Brzuchowiczach – 188,51 złr, dochód z koncertów ludowych – 63,35 złr³⁰.

Na wydatki składały się: wpłata 50% składek na rzecz Zarządu Głównego TSL – 76,30 złr, subwencja komisji odczytowo-czytelnianej – 356 złr, zwrot pożyczki Czytelni Akademickiej – 50 złr, koszty urządzenia wieczorku tanecznego – 159, 50 złr, urządzenie festynu w Brzuchowiczach – 186 złr, urządzenie koncertów ludowych – 105,75 złr, na koszty sekretariatu – 63,95 złr, razem wydatki wynosiły 997,50 złr. W kasie pozostało 83,31 $\frac{1}{2}$ złr³¹.

Budżet koła w 1912 r. wynosił – już po zmianie waluty w cesarstwie – 8844,989 koron. Złożyły się nań składki członków – 416,40 kor., subwencje i datki – 995,39 kor., zwroty środków – 474,92 kor., dochody z imprez – 717,94 kor., datki zebrane na Dar Grunwaldzki – 61,90 kor., ofiary na domy ludowe – 5507,20 kor., pozostałości kasowe z 1911 r. – 671,23 kor.³²

Na wydatki złożyły się: składka do „Ogniwa” – 20 kor., administracyjno-gospodarcze – 1292,26 kor., subwencja dla komisji odczytowo-uczelnianej – 516,20 kor., subwencja dla czyteln – 47 kor., na domy ludowe – 3290 kor., spłata długu – 154 kor., subwencja na organizację imprez – 1916,35 kor., na Dar Grunwaldzki – 109 kor. Wydatki wyniosły 7444,84 koron. Pozostała rezerwa kasowa w kwocie 1400,17 koron³³.

Praca TSL nie byłaby skuteczna bez społecznej ofiarności. Składki członkowskie pokrywały jedynie część działalności. Już od początku funkcjonowania otrzymywano dary pieniężne, datki podczas zbiórek społecznych do puszek w lokalach publicznych oraz uzyskiwano dochody z imprez.

3. Formy oddziaływania

W początkowym okresie działalności biblioteki i czytelnie koła były jednym z podstawowych elementów oddziaływania. Pierwsze placówki oświatowe otwarto na terenie wiejskim w Dawidowie i Rzęśnie Polskiej koło Lwowa. W drugim roku działalności uruchomiono kolejne czytelnie: w Koropcu, Łękach, Podhorcach, Ostrej, Łoniowej, Czechowicach i Zdrohcu. Do czytelni tych przekazano 1806 książek oraz 28 czasopism. W trosce o racjonalne prowadzenie bibliotek i czytelń powołano – oprócz kierownictwa – zarząd czytelń, złożony z 6 wybieralnych członków, który był organem doradczym i kontrolującym. Wypożyczano książki dwa razy w tygodniu, najczęściej w soboty oraz w nie-

³⁰ *II Sprawozdanie...*, s. 19.

³¹ Tamże, s. 20.

³² *Sprawozdanie Akademickiego...*, s. 9.

³³ Tamże.

dziele. Dla każdej czytelnicy przekazywano od 2 do 5 czasopism, były to: „Kurier Lwowski”, „Słowo Polskie”, „Ruch Katolicki”, „Niedziela”, „Gazeta Świąteczna”, „Echo Przemyskie”, „Przegląd Wszechpolski”, „Przyjaciel Ludu”, „Nowy Dzwonek”, „Praca”.

W Czechowicach k. Dziedzic na Śląsku czasopisma były regionalne: „Dziennik Śląski”, „Katolik”, „Gazeta Olsztyńska”, „Gość Niedzielny”, „Kurier Lwowski”.

Czytelników stałych było od 19 w Łąkach do 46 z Nozdrzu. Najwięcej wypożyczeń w ciągu roku odnotowano w Nozdrzu – 2360, w Dawidowie – 1868 i Podhorcach k. Oleska – 340.

Pracę bibliotek przedstawia tabela 1.

Tabela 1. Studencki patronat nad czytelniami w 1898 roku

Lp.	Miejscowość	Kierownik	Ilość książek	Ilość czasopism	Czytelnictwo		Odczyty
					Czytelnicy	Ilość wypożycz.	
1.	Dawidów	Binkowski	453	4	22	1868	2
2.	Rzęsna Polska	Fiala	120	2	.	.	2
3.	Nozdrzec	ks. S. Schenker, R. Kopciński	290	7	46	2360	30*
4.	Czechowice k. Dziedzic	F. Benek	190	5	15	.	.
5.	Łoniowy	J. Rysak	124	4	12	181	.
6.	Koropiec	W. Hölzelhuber	162	2	27	275	1
7.	Łęki	F. Bilecki	132	1	19	170	.
8.	Ostra	J. Dancewicz	140	1	.	.	.
9.	Podhorce	M. Sęczkowski	135	2	40	340	2
10.	Zdrohec	.	100

* w każdą niedzielę pogadanki wygłaszał ks. S. Schenker i R. Kopciński

Źródło: *II Sprawozdanie Akademickiego Koła Towarzystwa Szkoły Ludowej we Lwowie*, Lwów 1899, s. 18.

Celem biblioteki i czytelnicy było bezpłatne wypożyczanie książek wszystkim mieszkańcom danej miejscowości. Były to książki o treści religijno-moralnej, naukowej, historycznej, polityczno-beletrystycznej, rolniczej i przemysłowej.

Wraz z udostępnianiem książek i czasopism prowadzono odczyty i pogadanki, zazwyczaj w niedziele i święta, aby nie odrywać ludzi od pracy, a ponadto zapewnić frekwencję. W pierwszym roku działalności koła przeprowadzono 45 odczytów, z tego 10 na prowincji. Prelegentami we Lwowie w salach stowarzyszeń Skala, Jedność oraz Czytelnia Kolejowa byli: Zygmunt Gargas na temat „O powszechnym rozbrojeniu”, Kajetan Golczewski – „O teatrze greckim”,

„O powstaniu kościuszkowskim”, „O Juliuszu Słowackim”, „O Janie III Sobieskim”, Bronisław Kryczyński – „Konstytucja 3 maja”, „Powstanie listopadowe”, „Znaczenie powstania listopadowego”, J. Strzelecki – „O krwi i jej krążeniu”, „Zarys anatomii człowieka”. Na prowincji wykłady prowadzili: w Dawidowie K. Binkowski – „O straży pożarnej”, w Podhorcach – Bronisław Duchowicz – „Jak mamy sobie urządzić życie, aby być zdrowym”, w Turce „Co jeść i pić, aby być zdrowym” oraz „Higiena powietrza z uwzględnieniem higieny pomieszczeń”. Tematyka odczytów dotyczyła ważnych problemów kultury, historii, gospodarki, higieny i problemów metodycznych.

Bronisław Kryczyński wygłosił 4 odczyty w Dawidowie i Podhorcach na temat: „O potrzebie oświaty”, „Kto to był Mickiewicz”, „Jakich mamy bohaterów”. Władysław Semkowicz odbył 2 wykłady w Koropcu i Rzęśnie Polskiej „O Konstytucji 3 maja”³⁴.

Środkiem działalności były także koncerty, zabawy, przedstawienia teatralne. W 1898 r. zorganizowano 2 koncerty, jako artyści wystąpili: śpiewaczka Paula Dziędzielewicz, aktorzy dramatyczni: Janowska, Gonia-Danek, Wischniowicz, Z. Szczepański i Poliński oraz chór „Echo” i orkiestra „Klubu Poczтового”³⁵.

Istotnym zadaniem dla kół TSL było zwalczanie analfabetyzmu. Kursy dla dorosłych analfabetów początkowo spotykały się z obojętnością ludności, ale co gorsze – także ze strony Rady Szkolnej Krajowej.

8 stycznia 1899 r. otwarto pierwszy kurs dla analfabetów w szkole im. św. Antoniego we Lwowie. Dopiero po 7 miesiącach starań uzyskano zgodę Rady Szkolnej Krajowej na rozpoczęcie zajęć. Wydano ją warunkowo; nie mogli go prowadzić studenci, lecz jedynie nauczyciel ludowy. Podwyższyło to koszty kursu o 250 koron. Prowadził go nauczyciel szkoły Romuald Kwiatkowski. Zapisano się na niego 36 osób, a ukończyło 28. Religii bezpłatnie nauczał ks. Cieślik z zakonu oo. bernardynów. Po ukończeniu kursu niższego otwarto kurs wyższy dla umiejących czytać i pisać. Otwarcie następnego kursu niższego i wyższego nastąpiło 24 września 1899 r., naukę prowadzili nauczyciele Romuald Kwiatkowski i Ignacy Nowicki. Drugi kurs dla analfabetów otwarto w sali Towarzystwa Robotniczego „Jedność”. Tam mogli prowadzić zajęcia studenci, było to bowiem nauczanie na terenie pozaszkolnym.

W listopadzie 1898 r. zwrócono się do RSK o zgodę na prowadzenie w szkołach jednorazowych wykładów dla dorosłych. Podano nazwiska prelegentów, byli to: dr Nittman, prof. gimnazjalny, oraz dr Zygmunt Gargas i redaktor Koskowski. RSK odpowiedzi udzieliła dopiero w kwietniu 1899 r., a więc po 6 miesiącach, zgodzono się na osobę dra Nittmana jako prelegenta. O redaktorze Koskowskim wyrażono się, że nie posiada żadnej do tego kwalifikacji, a dr Z. Gargas powinien przedstawić RSK konspekt swojego wykładu. Prelegent

³⁴ *II Sprawozdanie...*, s. 10.

³⁵ Tamże, s. 11.

miał prowadzić wykłady o higienie. W tej sytuacji zrezygnowano z wykładów w szkołach, prowadzono je w Czytelni Kolejowej oraz sali stowarzyszeń robotniczych Skala oraz Jedność. We Lwowie wygłoszono 35 odczytów.

RSK do działalności TSL podchodziła początkowo z dużą rezerwą. W grudniu 1900 r. inspektor szkolny okręgowy na polecenie RSK w Bolszowcach i Łukowcu Wiśniewskim, powiat Rohatyn, zamknął czytelną mieszczącą się w budynku szkolnym. Skonfiskował katalog książek i zakazał działalności. W Rzęsnej Polskiej k. Lwowa miejscowemu nauczycielowi wydano zakaz zajmowania się czytelną TSL. Podobny zakaz wydano nauczycielce prowadzącej czytelną w Zniesieniu k. Lwowa³⁶.

W pierwszych latach działalność TSL przeciwko działalności towarzystwa wypowiadali się także nauczyciele skupieni wokół dwutygodnika „Szkołnictwo Ludowe”. W jednym z artykułów stwierdzono: „Wiedząc z doświadczenia bardzo dobrze, co to są ci nasi «przyjaciele szkoły ludowej», których życzliwość staje się często kością niezgody w gardle lub bokiem wyłazi, że wszystkie tego rodzaju towarzystwa są tylko firmą, aby terroryzować zachciankami idealnymi szkołę i nauczyciela [...]”³⁷.

W tej sytuacji na zjeździe TSL w Krakowie w 1900 r. przedstawiciele 3 kół zgłosili wniosek, aby wyrazić z tego powodu ubolewanie wiceprezesowi RSK Michałowi Bobrzyńskiemu, który oświadczył w Sejmie, że „nie dopuści do kontrolowania szkół lub nauczycieli przez przedstawicieli jakiegokolwiek towarzystwa oświatowego”³⁸.

Wytrwałością pracy działaczy, umiejętnym propagowaniem swych celów, otaczaniem opieką szkolnictwa polskiego na terenach zróżnicowanych etnicznie, osiągnęto z każdym rokiem działalności sukcesy. TSL skupiało coraz większą liczbę członków, po latach początkowych trudności, zyskało poparcie władz krajowych. Towarzystwo stało się w Galicji najliczniejszym i najbardziej wszechstronnym stowarzyszeniem oświatowym.

Zarząd koła pracował nad koncepcją prelegenta – w jaką wiedzę i jakie środki oraz metody należało wyposażać przyszłych lektorów. W 1907 r. powołano studenckie kształcenie prelegentów pod nazwą Szkoła Nauk Społecznych. Jej program przewidywał cykl 10 wykładów od listopada 1907 r., przewidziano m.in. wystąpienie Anieli Aleksandrowicz pt. „Historia ruchu TSL”, dra Rogera Battagli – „Z polityki przemysłowej”, prof. Józefa Buzka – „Położenie polityczne Polaków w zaborze pruskim”, prof. Stanisława Grabskiego – „Polityka ekonomiczna Galicji”, dra Alfreda Kocha – „Kwestia żydowska”, prof. Jana Gwalberta Pawlikowskiego – „Wolność, równość, niepodległość – zasady demokracji i nacjonalizmu”, tegoż „Kultura wsi”, prof. Zbigniewa Pazdro – „Emigracja”, dra Zbigniewa Próchnickiego – „Konstytucja austriacka i autonomia Gali-

³⁶ R. Terlecki, dz. cyt., s. 152.

³⁷ Cyt. za: tamże, s. 153.

³⁸ Tamże, s. 154.

cji, posła Jana Wasunga – „O podniesieniu ekonomicznym gospodarstw wiejskich, prof. Stanisława Zakrzewskiego – „Główne prądy w historii polskiej XIX w. ze szczególnym uwzględnieniem Galicji”³⁹.

Z planowanych 10 wykładów odbyto jedynie 4. Zrezygnowano więc z tej formy, natomiast powołano komisję czytelniano-odczytową. Prowadziła ona regularnie co tydzień w soboty szkolenie prelegentów. W 1908 r. przeprowadzono 20 szkoleń na tematy: dr Pazdro – „O emigracji”, T. Opiola – „O Konstytucji 3 maja”, dr Wereszczyński – „O ustawie drogowej”, Helena Wajdówna – „O odczytach popularnych”, dr S. Grabski – „Co to jest autonomia”, H. Wirstlein – „Kwestia ruska w Galicji”, „O prawdzie” i „O prawie ludu”, T. Michciński – „Włości rentowe”, S. Uhma – „Diło”, H. Wajdówna – „O Zielonym Sztandarze”, B. Zajączkowski – „O roli”, S. Grabski – „Statut krajowy”, H. Wajdówna – „Swoboda”, F. Skórski – „Ziemia i Wola” i „Narodowe Słowo”, Wierczak – „Przewodnik Oświatowy”, B. Budzyn „O kasach systemu Reiffeisena”, H. Wajdówna – „Przewodnik Oświatowy”, K. Wierczak – „O Drużynach Bartoszo-wych”, M. Jaroszyński – „O powstaniu listopadowym”, K. Popiel – „Polska prasa ludowa w Galicji”⁴⁰.

Komisja czytelniczo-odczytowa liczyła 31 osób, byli to zarazem prelegenci. Jej zarząd stanowili: Karol Wierczak – przewodniczący, Franciszek Socha – zastępca przewodniczącego, Maurycy Jaroszyński – sekretarz, i Karol Popiel – referent.

Zmodyfikowano pracę czytelnii, jeden raz w miesiącu organizowano wspólne zebrania szkoleniowe zarządów czytelń z powiatów lwowskiego i bóbreckiego. Porządek dzienny obejmował zagadnienia ekonomiczne, spółek Reiffeisena, kółek rolniczych, zespołów artystycznych.

Tabela 2. Czytelnie pod opieką studentów (1908)

Lp.	Miejscowość	Rok założenia	Organizatorzy	Stan biblioteki	Odczyty
1.	Barszczowice	1908	W. Sternalski, ks. Hentschel	.	2
2.	Biłka Królewska	1904	J. Adamski, ks. Kulczycki, P. Chechliński	.	7
3.	Biłka Szlachecka	1908	Piotr Gruszka	285	7
4.	Brzozdowice	1905	W. Kłosowski, ks. Andler	.	9
5.	Chlebowice	.	P. Bachta	156	.
6.	Dawidów	1898	Jan Chirowski, ks. Orłowicz	99	9
7.	Gańczary	1908	A. Barowicz	.	8
8.	Hodowica	1908	ks. J. Kiernicki, ks. J. Steciak	.	2
9.	Huta Szczerzecka	1908	G. Bielawski, M. Małobęcki	.	2

³⁹ *Sprawozdanie Koła...*, s. 3 i n.

⁴⁰ Tamże, s. 12.

Tabela 2. Czytelnie pod opieką studentów (1908) (cd.)

Lp.	Miejscowość	Rok założenia	Organizatorzy	Stan biblioteki	Odczyty
10.	Jestrzębków	1903	M. Grzybowski	110	5
11.	Kower	1902	K. Olszewski	50	7
12.	Krotoszyn	1908	F. Kurkowski	.	6
13.	Kozielniki	1904	Piotr Sajan	190	2
14.	Konopnica	1902	K. Sadowska – nauczycielka	116	8
15.	Laszki Górne	1904	Franciszek Matusz	150	14
16.	Łany	1908	M. Bartoszewski, ks. Szelest, W. Południwska, Schreier – nauczyciel	.	4
17.	Nagórzany	1908	Józef Kurylec	.	2
18.	Nawaria	1900	ks. G. Trzebicki	108	6
19.	Sichów	1904	M. Paździar, J. Iwiński – nauczyciel	102	6
20.	Stare Sioło	1903	F. Romańczuk, ks. W. Ożga	123	10
21.	Wybranówka	1904	M. Hasiak, dr J. Dortort	.	13
22.	Zaszków	.	A. Baysarowicz	380	6
23.	Zubrza	1903	K. Maślanka, A. Maślanka – poseł do Rady Państwa, J. Lange – nauczyciel	178	8

Źródło: *Sprawozdanie Koła Akademickiego Towarzystwa Szkoły Ludowej*, Lwów MCMVIII, s. 8 i n.

W kilku czytelniach, tj. w Dawidowie, Laszkach Górnych, Starym Siole i Wołczuchach, odbyły się przedstawienia amatorskie w wykonaniu młodych członków TSL ze środowiska wiejskiego. Odegrano „Wóz Drzymały”, „Sen” oraz „Kościuszek pod Raclawicami”. Prowadząc działalność teatralną i muzyczną, współpracowano ze Związkiem Teatrów i Chórów Włosciańskich.

Jednocześnie z odczytami organizowano obchody rocznic narodowych i wieczorków patriotycznych. Obchody upamiętniały święta narodowe, rocznice walk o niepodległość, bohaterów narodowych. Otwarcie czytelni na wsi było najczęściej związane z uroczystością narodową, która była momentem zwrotnym w życiu mieszkańców. Każdego roku koło uroczystie obchodziło rocznicę uchwalenia Konstytucji 3 maja i dzień założenia stowarzyszenia. Uroczystości te stały się dniem powszechnej ofiarności społeczeństwa na rzecz oświaty ludowej. Zebrane wówczas pieniądze przeznaczano na utrzymanie szkół założonych przez TSL, a więc na cele ogólne.

Z czytelni wyszła koncepcja organizacji wycieczek do Krakowa w celu poznania pamiątek narodowych. Corocznie organizowano 2 wycieczki do Krakowa z poszczególnych czytelń, dofinansowanych kwotą 150 koron rocznie.

Rok 1908 był w monarchii Habsburgów pełen napięcia. Austria zdecydowała się na aneksję Bośni i Hercegowiny. Jak wspomina Waclaw Gajewski: „Stan umysłów młodzieży zorganizowanej czy to w postępowych, czy w narodowych organizacjach studenckich był wtedy bardzo gorący. Czy będzie wojna? Czy tylko pomiędzy Austrią a Rosją? Jak zareagować? Po raz pierwszy w czasach porozbiorowych zaistniała możliwość walki między dwoma, a prawdopodobnie i trzema zaborcami, co pozwalało na gorączkowe wizje i fantastyczne plany”⁴¹.

W 1908 r. powstały Drużyny Bartoszowe, założone przez Związek Młodzieży Polskiej „Zet”. W celu ożywienia życia patriotycznego na wsi zakładano ogniska polskiego życia kulturalnego i pielęgnowano tradycje patriotyczne. Drużyny, poczynając od 1912 r., były pod dużym wpływem Narodowej Demokracji i przekształciły się w organizację paramilitarną. Skupiały głównie młodzież akademicką, stąd wynikała naturalna współpraca między Kołem TSL a Drużynami Bartoszowymi. O czasach tych wspomina Waclaw Gajewski: „Panowanie w Czytelni Akademickiej, walka o wpływy z grupami socjalistycznymi i postępowymi na Uniwersytecie i Politechnice, dążenia ukraińskie, walka z rutenizacją ludności polskiej, stąd trochę pracy społecznej w kołach TSL, oto tematy zebranych zetowych”⁴².

Z kolei L. Odyniec – członek Drużyn Bartoszowych – wspomina o współpracy z TSL: „Biblioteki były najbardziej realnym naszym łącznikiem i to łącznikiem świadomym z TSL, towarzystwem, które najszerze i najsilniejsze węzły łączyły z drużynami”⁴³.

TSL było stowarzyszeniem prowadzącym wielorakie i różnorodne formy działalności oświatowej i kulturalnej. Czytelnie – będące prototypem późniejszych świetlic – rozmieszczone w terenach zróżnicowanych etnicznie, bardziej niż inne formy pracy pełniły rolę narodową i kulturotwórczą⁴⁴. Romana Pachuc-

⁴¹ W. Gajewski, *Wspomnienia*, [w:] *Zarzewie 1909–1920. Wspomnienia i materiały*, oprac. A. i A. Garliccy, Warszawa 1973, s. 231. Aktywnymi działaczami Zarzewia i TSL byli studenci częstochowianie: Marian Januszajtis (1889–1973, od 1922 r. generał WP), Gustaw Dreszer (1889–1936, generał WP), jego brat Zygmunt, Zygmunt Kukawski, Kazimierz Michalski, Stanisław Długosz (1891–1915) oraz Janina Appeltówna. J. Hulewicz, *Studia wyższe młodzieży z zaboru rosyjskiego w uczelniach galicyjskich w latach 1905–1914 (cz. II)*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego” 1960, nr 26: „Prace Historyczne. Historia”, z. 4, s. 147 i n.; M. Januszajtis, *Życie moje tak burzliwe... Wspomnienia i dokumenty*, Warszawa 1993, s. 11.

⁴² Tamże.

⁴³ Tamże, s. 178; R. Pachucka, *Pamiętniki z lat 1886–1914*, Wrocław 1958, s. 91.

⁴⁴ A. Stopińska-Pająk, *Polska oświata dorosłych w Galicji na przełomie XIX i XX wieku*, [w:] *Galicja i jej dziedzictwo*, red. A. Meissner i J. Wyrozumski, t. 3, Rzeszów 1995, s. 242 i n.; J. Potoczny, *Oświata dorosłych i popularyzacja wiedzy w plebejskich środowiskach Galicji doby konstytucyjnej (1867–1918)*, Rzeszów 1998, s. 168 i n., tenże, *Teoria elementarnego kształcenia dorosłych, popularyzacja wiedzy i czytelnictwa w Galicji doby autonomicznej*, [w:] *Z tradycji polskiej teorii i praktyki andragogicznej*, red. E. Sapia-Drewniak i A. Stopińska-Pająk, Toruń 1997, s. 32 i n.; *Sprawozdanie Zarządu Lwowskiego Związku Okręgowego Tow. Szkoły Ludowej za rok 1913*, Lwów 1914, s. 7.

ka wspominała, że od 1907 r. „[...] nie rozstawałam się przez całe trzy lata pobytu mego we Lwowie. Skupiała się tutaj młodzież z organizacji «Zarzewie». Z kobiet było nas cztery: kol. Maria d' Abancourt, ja i dwie koleżanki – siostry»⁴⁵.

W działalności TSL na początku XX w. nastąpiła powolna ewolucja początkowych celów działania wyrażonych hasłem „Przez oświatę do wolności” na „Przez oświatę do niepodległości Polski”.

Do wybuchu I wojny światowej TSL było w Galicji najliczniejszym i wszechstronnym stowarzyszeniem oświatowym. W oświeceniu ludu dostrzegano niezbędny warunek uświadomienia narodowego, a nadto – możliwość wykształcenia obywatelskiego społeczeństwa.

W latach 1891–1914 TSL widziało różnorodne potrzeby społeczno-oświatowe ludności, a starając się im sprostać, rozwijało formy pracy w oświacie pozaszkolnej wśród dorosłych, dzieci i młodzieży. Organizacja odpowiadała więc na potrzeby społeczeństwa i służyła wartościom narodowym, co determinowało jej rozwój.

Praca koła studenckiego była wybitnie niepodległościowa. Wykorzystywano skwapliwie każdą rocznicę historyczną, jak na przykład pięćsetlecie bitwy grunwaldzkiej (1910) czy pięćdziesięciolecie powstania styczniowego (1913), do urządzania manifestacji i obchodów celem przypomnienia przeszłości narodu i rozbudzenia patriotyzmu.

Bibliografia

- II Sprawozdanie Akademickiego Koła Tow. Szkoły Ludowej za czas od 1 listopada 1898 do 31 października 1899 r.*, Lwów 1899.
- Akademicka młodzież ludowa w II Rzeczypospolitej. Relacje, materiały, dokumenty*, red. S. Malawski, Warszawa 1974.
- Aleksander T., *Oświata pozaszkolna w programach Walnych Zgromadzeń TSL*, „Galicja i Jej Dziedzictwo”, t. 8, red. Cz. Majorek i A. Meissner, Rzeszów 1996.
- Bednarzak-Libera M., *Formy działalności Towarzystwa Szkoły Ludowej na wsi galicyjskiej*, [w:] *Kultura i oświata wsi*, red. A. Meissner, Rzeszów 1996.
- Bednarzak-Libera M., *Oświata szkolna w działalności Towarzystwa Szkoły Ludowej (1891–1918)*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Rolniczo-Pedagogicznej w Siedlcach”, nr 45: „Nauki Humanistyczne. Historia” 1996, z. 2.
- Drużyny Bartoszone 1908–1914*, Lwów 1939.
- Hulewicz J., *Studia wyższe młodzieży z zaboru rosyjskiego w uczelniach galicyjskich w latach 1905–1914 (cz. II)*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego” 1960, nr 26: „Prace Historyczne. Historia”, z. 4.

⁴⁵ R. Pachucka, dz. cyt., s. 178.

- Januszajtis M., *Życie moje tak burzliwe... Wspomnienia i dokumenty*, Warszawa 1993.
- J.D., *Kartki z przeszłości Akademickiego Koła TSL*, „Nasza Praca” 1938, nr 18, 19.
- Jubileuszowe sprawozdanie Akademickiego Koła TSL we Lwowie za 1938 r.*, Lwów 1938.
- „Miesięcznik Towarzystwa Szkoły Ludowej” 1901, 1906.
- Pachucka R., *Pamiętniki 1886–1914*, Wrocław 1958.
- Potoczny J., *Początki działalności kulturalno-oświatowej Towarzystwa Szkoły Ludowej we Lwowie (1892–1914)*, „Rocznik Naukowo-Dydaktyczny WSP w Krakowie”, z. 174: „Prace z Historii Oświaty i Wychowania” IV, Kraków 1994.
- Potoczny J., *Oświata dorosłych i popularyzacja wiedzy w plebejskich środowiskach Galicji doby konstytucyjnej (1867–1918)*, Rzeszów 1998.
- Potoczny J., *Teoria elementarnej kształcenia dorosłych, popularyzacja wiedzy i czytelnictwa w Galicji doby autonomicznej*, [w:] *Z tradycji polskiej teorii i praktyki andragogicznej*, red. E. Sapia-Drewniak i A. Stopińska-Pająk, Toruń 1997.
- Próchnicki Z., *Dwudziestopięciolecie Towarzystwa Szkoły Ludowej (3 maja 1891 – 3 maja 1916)*, Lwów 1916.
- „Przewodnik Oświatowy” 1907, 1908.
- Radlińska H., *Z dziejów pracy społecznej i oświatowej*, Wrocław 1964.
- Sikora W., *TSL w latach 1891–1928. Krótki rys działalności*, Kraków 1929.
- Sprawozdanie Koła TSL im. B. Goldmana we Lwowie za rok 1907*, Lwów 1908.
- Sprawozdanie Akademickiego Koła TSL we Lwowie za rok 1912*, Lwów 1913.
- Sprawozdanie Koła Akademickiego Towarzystwa Szkoły Ludowej*, Lwów 1908.
- Sprawozdanie Zarządu Lwowskiego Związku Okręgowego Tow. Szkoły Ludowej za rok 1913*, Lwów 1914.
- Stępowski M., *Towarzystwo Szkoły Ludowej. Jak powstało, co zrobiło i do czego dąży (1891–1918)*, Kraków 1911.
- Stopińska-Pająk A., *Polska oświata dorosłych w Galicji na przełomie XIX i XX wieku*, [w:] *Galicja i Jej Dziedzictwo*, red. A. Meissner i J. Wyrozumski, t. 3, Rzeszów 1995.
- Terlecki R., *Oświata dorosłych i popularyzacja nauki w Galicji w okresie autonomii*, Wrocław 1990.
- Zarzewie 1909–1920. Wspomnienia i materiały*, oprac. A. i A. Garliccy, Warszawa 1973.
- Zwiercan-Witkowska A., *Towarzystwo Szkoły Ludowej w latach 1891–1939*, „Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej”, R. LIII, 2003.

Academic Circle of the Association of Folk School in Lviv (1898–1914)

Summary

In the year 1889, at a mass meeting of the academic community at the Lviv University, a resolution expressing the need of establishing a social organization for the purpose of propagating education among ordinary people was adopted. In the year 1890, in Cracow, a committee of citizens for celebrating the 100th anniversary of passing the Constitution of 3 May in the year 1791, set up (upon the request of the delegation of students from Lviv) the Association of Folk School. Adam Asnyk, a well-known poet, politician and columnist, became the president of this organization. At the Lviv University, in the year 1898, a student circle of the AFS was established. In this organization, students, professors and graduates of the University were active in it. The circle conducted courses for the illiterate, libraries and reading rooms, and students delivered readings for rural population. In folk houses, music ensembles, theatres and choirs conducted their activity. Apart from cultural and educational activity, the Association roused patriotism amongst the Polish population in the Borderlands, organizing the celebrations of anniversaries connected with national tradition.

Keywords: Lviv, Lviv University, students, Association of Folk School, cultural-educational activity.